แบบเรียน

หลักอ่านฉันท์และตัวอย่าง

เป็นตำราสำเร็จที่สอนให้ผู้อ่านรู้จักอ่านฉันท์ได้เอง

รองอำมาตย์เอก ชุนสุนทรภาษิต

(ถนอม เกยานนท์)

ครูประกาศนียบัตร

รวบรวม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ จำนวน ๑๐๐๐ ฉะบับ

พ.ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์จำหน่ายที่โรงพิมพ์ศริหงส์

ราคาเล่มละ ๒๕ สตางค์

มีกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

แบบเรียน

หลักอ่านฉันท์และตัวอย่าง

เป็นตำราสำเร็จที่สอนให้ผู้อ่านรู้จักอ่านฉันท์ได้เอง

รองอำมาตย์เอก ชุนสุนทรภาษิต

(ถนอม เกยานนท์)

ครูประกาศนียบัตร

รวบรวม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ จำนวน ๑๐๐๐ ฉะบับ

พ.ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์จำหน่ายที่โรงพิมพ์ศริหงส์

ราคาเล่มละ ๒๕ สตางค์

มีกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

คำนำ

การอ่านฉันท์เป็นทำนองเสนาะนั้น มีหลักมาตามโศลกในภาษาบาลีและสันสกฤต. ทำนองอ่านฉันท์หรือสวดคำฉันท์เป็นเช่นดุริยางค์ชั้นสูงมาแต่ดึกดำบรรพ์ นิยมใช้สวดขับกล่อมหรืออ่านประกาศสังเวย ในเมื่อทำการมงคลและพระราชพิธีต่าง ๆ ตลอดจนการพากย์โขนเล่นการมหรสพ. ณบัจจุบันนี้ก็ยังคงใช้อยู่ในพระราชพิธีฉัตรมงคลสมโภชพระมหาเศวตฉัตร และเมื่อเวลาพระมหากษัตริย์ทรงเครื่องใหญ่ เป็นต้น

หนังสือคำฉันท์เรื่องต่าง ๆ พิมพ์อยู่ในเวลานี้ เป็นของท่านกวีที่มีความรู้ความสามารถร้อยกรองขึ้นไว้ ประกอบไปด้วยอักษรศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และคติธรรมประจำอยู่แทบทุกเรื่อง สมที่จะเป็นวรรณคดีสำหรับการศึกษา ท่านที่จะอ่านฟังหรือเล่าเรียนจำเป็นต้องรู้หลักลักษณะฉันท์และการอ่านให้เข้าจังหวะวรรคตอนตามทำนองเสนาะ จึงจะสงเคราะห์ให้เข้าใจแจ่มแจ้งได้.

หนังสือแบบเรียนหลักอ่านฉันท์และตัวอย่างนี้ได้รวบรวมขึ้นไว้เพื่อความมุ่งหมายดังกล่าวข้างต้นนี้ และได้นำตัวอย่าง ในหนังสือคำฉันท์ต่าง ๆ มาวางเป็นแบบไว้ เพื่อ

นำทางชักจูงให้ไปเสาะหาหนังสือนั้น ๆ มาอ่าน เพิ่มความรู้ความชำนาญสืบไป.

อนึ่งแบบเรียนหลักอ่านฉันท์และตัวอย่างนี้ ข้าพเจ้าผู้รวบรวมได้เล่าเรียนมาจากหลวงธรรมาภิมณฑ์ (ถึก จิตรกถึก) อาจารย์ของข้าพเจ้า และก่อนหน้าที่จะพิมพ์หนังสือนี้ พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) เปรียญ ปลัดกรมตำรากระทรวงธรรมการ ก็ได้กรุณาตรวจแก้ให้จนตลอด ข้าพเจ้าขอจารึกอุปการคุณของท่านทั้งสองนี้ไว้นิรันดร.

ขุนสุนทรภาษิต

ผู้รวบรวม

วันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๑

หนังสือนี้ผู้รวบรวมขออุทิศบุญญนิธิ์

แก่ท่านพระครูสุนทรสมุทร์ (จ้อย สุวัณณสร)

เจ้าอาวาสวัดกลางและเจ้าคณะจังหวัดสมุทรปราการ

เกิด พ.ศ. ๒๓๘๘ อุปสมบท พ.ศ. ๒๔๐๘ มรณภาพ พ.ศ. ๒๔๖๐

ผู้เป็นบุรพาจารย์หนังสือไทยของข้าพเจ้า

สารบัญ

		หน้า
๑	หลักการอ่านฉันท์ ๓ ประการ	๑
๒	ฉะบัง ๑๖	๑๐
๓	สุรางคณางค์ ๒๘	๑๓
๔	อินทรวิเชียรฉันท์ ๑๑	๑๕
๕	อุปชาติฉันท์ ๑๑	๑๘
๖	อุเปนทวิเชียรฉันท์ ๑๑	๑๘
๗	สาลินีฉันท์ ๑๑	๑๘
๘	อุปัฏฐิตาฉันท์ ๑๑	๒๐
๙	วสันตดิลกฉันท์ ๑๔	๒๐
๑๐	โตฎกฉันท์ ๑๒	๒๓
๑๑	วังสัฏฐฉันท์ ๑๒	๒๕
๑๒	กมลฉันท์ ๑๒	๒๕
๑๓	ภุชงคประยาตฉันท์ ๑๒	๒๖
๑๔	อินทวงศ์ฉันท์ ๑๒	๒๖
๑๕	สัททุลลวิกกีฬิตฉันท์ ๑๙	๒๖
๑๖	สัทราฉันท์ ๒๑	๒๙
๑๗	มาลินีฉันท์ ๑๕	๓๒
๑๘	อีทิสังฉันท์ ๒๑	๓๕
๑๙	มาณวกฉันท์ ๘	๓๖
๒๐	ตัวอย่างฉันท์ชะนิดต่าง ๆ เข้าเรื่องเดียวกัน	๓๗

หลักการอ่านฉันท์ ๓ ประการ

การที่จะอ่านคำฉันท์ได้ถูกต้องและเข้าทำนองเสนาะ ตามแบบโบราณนั้น จะต้องมีความรู้เบื้องต้นก่อนจะหัดอ่านเป็น ๓ ประการ คือ

๑. รู้จักและเข้าใจลักษณะของฉันท์ที่จะอ่านนั้น.

๒. รู้จักจังหวะและตอนของฉันท์ที่กำหนดให้อ่าน.

๓. รู้จักทำนองเสนาะของการอ่านฉันท์.

นอกจากนี้ก็ต้องอาศัยการฝึกหัดอ่านจากปากอาจารย์ที่เชี่ยวชาญสืบไป เสมือนการฝึกหัดขับร้องฉะนั้น.

๑. ฉันท์ทุกชะนิดมีลักษณะบังคับให้ใช้คำครุและคำลหุ (ในหนังสือนี้ ○ หมายถึงคำครุ * หมายถึงคำลหุ) วางไว้เป็นกำหนดทุกวรรคไป. ฉันท์ชะนิดหนึ่งก็กำหนดไว้อย่างหนึ่ง มีอยู่ต่างๆกัน. นอกจากนี้ก็กำหนดบังคับให้ใช้คำสัมผัสกันในที่บางแห่ง (ในหนังสือนี้ได้โยงเส้นระหว่างคำสัมผัสกันไว้แล้ว).

คำลหุ คือ คำที่มีเสียงเบา ได้แก่คำที่ใช้สระ ะ ั ิ เ—ะ แ—ะ โ—ะ เ—าะ —ัวะ เ—ียะ เ—ือะ เ—อะ (ถ้าอ่านเป็นเสียงตัวสะกดไม่นับเป็นคำลหุ).

คำครุ คือคำที่มีเสียงหนัก ได้แก่คำนอกจากคำลหุนั้นก็เป็นคำครุทั้งสิ้น.

ฉันท์ทุกบทกำหนดให้ใช้คำมากบ้างน้อยบ้างในวรรคหนึ่งๆ เช่น ฉันท์ ๑๑ กำหนดให้ใช้บาทละ ๑๑ คำ วรรคแรกใช้ ๕ คำ วรรคหลังใช้ ๖ คำ. คำหนึ่งๆ ตามที่กำหนดนั้น ไม่ใช่ว่าพูดออกมาจนได้ความ จึงเรียกว่าคำหนึ่งตามตำราวจีวิภาค พยางค์เดียวก็อาจนับเป็นคำหนึ่ง และสองสามพยางค์อาจใช้เป็นสองสามคำหรือใช้รวมเป็นคำเดียวสองคำก็ได้ แต่ฉันท์โดยมากมักใช้คำละ ๑ พยางค์เป็นพื้น.

ก. คำหนึ่ง ตามตำราวจีวิภาคที่เป็น ฉะเพาะพยางค์เดียว (เสียงเดียว) นั้นเป็นคำหนึ่งในบทกวีได้แน่นอน ไม่ผันแปรไปเป็นอย่างอื่นเลย เช่น เกียรติ์ ศรี ศักดิ์ชัย เปรม แมน สรวง ฯ ล ฯ

ข. พยางค์หนึ่งตามตำราวจีวิภาค ก็นับเป็นคำหนึ่งในบทกวีได้เหมือนกัน เช่น ฤ จะ มิ และ สุ ทุ ธิ ฯ ล ฯ

ค. สองพยางค์ใช้เป็นคำหนึ่ง สามพยางค์ใช้เป็นสองคำ และสี่พยางค์ใช้เป็นสามคำ ฯ ล ฯ คำชะนิดนี้เป็นหลายพยางค์รวมกัน จึงจะเป็นคำหนึ่งสองคำสามคำ

ตามตำราวจีวิภาค หากจะจัดเป็นพวกก็คงมี ๓ พวกดังนี้

(ก) พวกคำกล้ำ พยางค์หน้าออกเสียงมาตรา ก กา ได้แก่คำว่า เจริญ สุพรรณ อธรรม สมอ วิจารณ์ ประกรณ์ สถาน ถนอม ฯลฯ จำพวกนี้จะใช้เป็นคำเดียวหรือสองคำก็ได้ และถ้าคำจำพวกนี้พยางค์หน้าเป็นพยัญชนะ อ ซึ่งสามารถสนธิกันได้ เช่น ชนม+อายุ=ชนมายุ ผู้แต่งมักสนธิกับคำหน้าเสียโดยมากทำให้ใช้เป็นน้อยคำได้สนิทขึ้น

(ข) คำจำพวกที่มีสนธิหรือสมาสกันมีมาตรา ก กา กล้ำอยู่ตลาง ได้แก่คำว่า มาตุคาม จันทวงศ์ พระอิศวร ราโชวาท ฯลฯ จำพวกนี้จะใช้เป็นสองคำหรือสามคำก็ได้

(ค) คำหลายพยางค์ พยางค์ท้ายออกเสียงมาตรา ก กา ออกเสียงบ้าง ไม่ออกเสียงบ้าง เช่น จันทนะ ภูมิ ธรรมะ ฯลฯ คำจำพวกนี้ใช้เป็นสองคำก็ลงรูปสระไว้ชัดเจน หากใช้เป็นคำเดียวมักลงเครื่องหมายการันต์ไว้แน่นอน

ลักษณะคำที่ใช้ในบทกวีเป็นเช่นนี้ เพราะฉะนั้นเมื่อจะอ่านฉันท์ให้ถูกต้องตามลักษณะครบคณะครบคำจึงจำเป็นต้องสังเกตว่าบทกวีนั้นๆ กำหนดวรรคละกี่คำ และกำหนดครุลหุอย่างไร แล้วก็อนุโลมอ่านให้ครบตามกำหนด

๒. อ่านตามจังหวะและตอนของฉันท์ เหตุด้วย

คำฉันท์วางวรรคไม่เสมอกัน บางวรรคใช้คำมาก บางวรรคใช้คำน้อย เมื่อจะอ่านจึงต้องเว้นจังหวะตามกำหนด. ในหนังสือนี้ได้ใช้เครื่องหมาย , ; . วางไว้ทุกๆ วรรค เป็นจังหวะอยู่แล้ว นอกจากนี้ให้พึงอ่านตามสัมผัสและครุกับลหุดังต่อไปนี้

อ่านที่สัมผัส เมื่ออ่านถึงคำที่รับกันต้องออกเสียงให้ชัดกว่าปกตินิดหน่อยและทอดจังหวะเล็กน้อย เพื่อให้พึงคล้องกัน เช่น

๑๑ ◎ ใบโพธิ์,สุวรรณห้อย; ระยาบย้อย, บรุงรัง;
ลมพัด,กระดึงดัง; เสนาะศัพ, ทะอลเวง.
◎ เสียงดุจ,สังคีต; อันดึงดิด, ประโคมเพลง;
เพียงเทพ, บรรเลง; ระเรื่อยจับ,ระบำถวาย.

(จาก บุรโฆวาทคำฉันท์ หน้า ๖)

อ่านที่วรรคต่อน เมื่ออ่านถึงที่สุดวรรคสุดตอนต้องหยุด แม้ว่าคำที่อยู่สุดวรรคนั้นจะยังไม่เต็มคำ (เป็นยติภังค์) พยางค์ที่เหลืออยู่ก็นำไปอ่านในวรรคต่อไปเพื่อให้ถูกตามกำหนดวรรคตอนของบทประพันธ์ เช่น

๑๑ ◎ สิ่งของ,ตระเตรียมมง—/ คลจง,สนุกใจ/
กลับทุก,ขะทั่วไป/ อปมัง,คลามา/
◎ หมายมุ่ง,บำเทิงปรี—/ ดิวิวา,หะอาวาห์/
กลับโศก,วิโยคอา—/ ลยเศร้า,สลดลาน/

อ่านที่ครุลหุ เมื่ออ่านถึงที่กำหนดให้ใช้ครุลหุก็คำ จะต้องอ่านให้ครบที่บังคับไว้ แม้ว่าคำนั้น ๆ ตามปกติจะไม่อ่านออกเสียงก็ดี เช่น จร อ่านว่า จอ—ระ. รส อ่านว่า ระ—สะ. นิยม อ่านว่า นิ—ยะ—มะ. สงเคราะห อ่านว่า สง—เคราะ—หะ ฯ ล ฯ

อนึ่งคำหลายพยางค์นั้น ถ้าฉันท์กำหนดให้ใช้สองพยางค์เป็นคำเดียว เช่น ทวิ เจริญ สงบ เกษม ฯ ล ฯ เมื่อเวลาอ่านต้องออกเสียงให้ชัดเพียงพยางค์ที่ต้องการคำเดียวเท่านั้น เช่น อ่านว่า วิ เริญ หงบ เษม ให้ดังชัด ส่วนพยางค์นอกนั้นอ่านกล้ำไปเบา ๆ อ่านเร็ว ๆ พึงกล้ำเป็นคำเดียว สามพยางค์สี่พยางค์หรือหลายพยางค์ใช้เป็นคำตามกำหนดบทประพันธ์น้อยกว่าพยางค์ เช่น สุรภี คฤหาสน์ อุสภาสน์ จรดล ฯ ล ฯ ใช้เป็น ๒ คำ หรือ อธิบดี, อภินิหาร, รัฏฐประศาสน์ ฯ ล ฯ ใช้เป็น ๓ คำ ก็อนุโลมอ่านออกเสียงฉะเพาะที่ต้องการเท่านั้น

แต่ให้พึงสังเกตว่า การรวมพยางค์ให้เป็นน้อยคำเข้า เช่น ๒ พยางค์เป็น ๑ คำ, ๓ พยางค์เป็น ๒ คำ, ๔ พยางค์เป็น ๓ คำนี้มักใช้ในการแต่ง กาพย์ โคลง และกลอน โดยมาก ส่วนฉันท์นั้นไม่จำเป็นก็ไม่ควรใช้

๓. ทำนองเสนาะในการอ่านฉันท์ หนังสือบทกวี

ของไทยเอาแบบแผนมาจากหลักกาพย์และโศลกในภาษาสันสกฤต. ฉะนั้นจึงมีทำนองอ่านฉันท์หรือสวดให้เสนาะไพเราะตามแบบของโศลกบ้าง. การที่จะอ่านให้ได้เข้าทำนองเสนาะตามแบบอ่านฉันท์ที่นิยมกันนั้น จะต้องอาศัยผึกหัดจากปากอาจารย์ผู้สอนอ่านฉันท์. แต่ถึงอย่างไรก็มีหลักใช้สำเนียงเสนาะตามฐานของอักษรดังนี้

อักษรจัดตามฐานของเสียงเป็น ๓ หมู่ คือ สระ พยัญชนะ และ วรรณยุกต์.

สระพวก ๑ เป็นรัสสะสระ คือสระเสียงสั้น ตรงกับคำลหุที่ใช้ในบทฉันท์ต่าง ๆ. สระอีกพวก ๑ เป็นทีฆะสระ คือสระเสียงยาว ตรงกับคำครุที่ใช้ในบทฉันท์ต่าง ๆ. การอ่านคำหนึ่งคำใดที่ใช้สระเสียงสั้นก็ดี เสียงยาวก็ดี พึงเปล่งเสียงให้ถูกต้อง. เสียงสั้นย่อมเบาหรือก้องน้อยกว่าเสียงยาว.

พยัญชนะ จัดตามฐานของเสียงอย่างหยาบ ๆ ก็คือไตรยางศ์ สำหรับผันให้สูงต่ำขึ้นลงได้แก่หมู่เสียงอักษรสูง ๑๑ ตัว เสียงอักษรกลาง ๙ ตัว และเสียงอักษรต่ำ ๒๔ ตัว แต่ถ้าจะจัดตามฐานเสียงอย่างละเอียดตามหลักภาษาบาลีสันสกฤตฉะเพาะตัวพยัญชนะ ก็จัดได้ดังนี้

สิถิล คือพวกเสียงหย่อนหรือเสียงทุ้มพวก ๑ ธนิต

คือพวกเสียงหนักหรือเสียงก้องพวก ๑

สิถิลและธนิตนี้จัดตามวรรค ดังรูปต่อไปนี้

	สิถิล	ธนิต	สิถิล	ธนิต	สิถิล
กะวรรค	ก	ข	ค	ฆ	ง
จะวรรค	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
ฏะวรรค	ฏ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ
ตะวรรค	ต	ถ	ท	ธ	น
ปะวรรค	ป	ผ	พ	ภ	ม

ส่วนพวกเสสวรรค ย ร ล ว ศ ษ ส ห นั้นไม่กำหนดแน่ว่าเป็นเสียงพวกใด

พยัญชนะเหล่านี้จัดให้ละเอียดยิ่งขึ้นถึงฐานที่เกิดจากอวัยวะด้วยแล้วก็ได้หลักดังนี้

พยัญชนะพวก กะวรรค	เกิดจากคอ
พยัญชนะพวก จะวรรค	เกิดจากเพดาน
พยัญชนะพวก ฏะวรรค	เกิดจากปุ่มเหงือก
พยัญชนะพวก ตะวรรค	เกิดจากไรฟัน
พยัญชนะพวก ปะวรรค	เกิดจากริมผีปาก

วรรณยุกต์ ก็คือนำเอาฐานของเสียงมาผันให้สูงต่ำขึ้นลง มี ๕ เสียงด้วยกันคือ สามัญ เอก โท ตรี และจัตวา การที่จะอ่านฉันท์ให้เข้าทำนองเสนาะ จะต้องระวัง

ใช้เสียงทุกตัวอักษร สระ พยัญชนะ และวรรณยุกต์ ให้ชัดเจน ถ้าจะสรุปก็มีหลักดังนี้

๑. อ่านทุกคำให้ถูกต้องตามฐานเสียง เช่น พวกกะวรรค ก็ต้องเปล่งด้วยคอ พวกที่มีวรรณยุกต์ก็ให้ผันเป็นสูงต่ำ เปล่งเสียงให้ถูกต้อง

๒. คำที่ใช้รัสสะสระให้เป็นคำลหุ ก็ต้องอ่านให้ชัดให้เบาให้สั้น คำที่ใช้ทีฆะสระ ให้เป็นคำครุ ก็ต้องเปล่งให้หนักให้ก้องออกไป. แต่พึงระวังให้พินเสียงทั้งหมดได้ระดับตามวรรค.

๓. ลักษณะฉันท์นิยมคำไพเราะหลายแห่ง นักประพันธ์บางท่านก็วางคำเสนาะต่าง ๆ กัน บ้างก็วางสัมผัสอักษรหรือเล่นอักษร บ้างก็วางสัมผัสสระ เช่นตัวอย่าง

จง เจียม ประ จบ น้อม
จง เจียม เสงี่ยม อาตม์

เมื่อเวลาอ่านจะต้องคอยเปล่งเสียงตรงที่สัมผัสให้ชัดถ้อยคำจึงจะเสนาะ

๔. ฉันท์วางวรรคเป็นบาทและเป็นบท เมื่ออ่านจะต้องระวังขึ้นต้นบท ทอดวรรค ทอดบาท และลงจบบทให้ถูกต้อง

๕. แม้ว่าตามฐานของอักษรและลักษณะของบาทและบทฉันท์จะบังคับให้ใช้เสียงหนักเสียงเบากว่ากันแต่เมื่อจะอ่านให้เสนาะจะต้องประคองเสียงให้มีกังวานแท่าๆ กันทุกระยะวรรค เช่นวรรคแรก ๕ คำ ใช้เสียงอ่านเป็นทุ้ม วรรคต่อๆไปก็ให้เป็นเสียงทุ้มเท่าๆกันเหมือนกัน. อนึ่งคำสัมผัสของฉันท์มักใช้เสียงสูงและต่ำคอยรับกัน เมื่ออ่านถึงเสียงสูง ก็ต้องคอยระบายเสียงให้ต่ำลงมาให้เป็นเสียงทุ้มตามด้วย.

๖. ทำนองเสนาะของการอ่านฉันท์จัดเป็น ๓ ชั้นคือ

ก. ทำนองสามัญ อ่านตามพื้นของจังหวะวรรคตอนใช้เสียงไปตามปกติเหมือน การสวดคำนมัสการคุณานุคุณแต่เมื่อถึงที่ทอดวรรคไม่ส่งเสียงสูงเสียงต่ำ ใช้แต่เสียงทุ้มๆ ตลอดทุกคำ. ตรงที่เออนก็เออนน้อยกว่าสวดคำนมัสการคุณานุคุณ ใช้กระแสเสียงจากนาสิกเข้าช่วย (ผู้เรียนอ่านจะต้องผึกหัดจากปากอาจารย์ผู้สอน).

ข. ทำนองชั้นโท อ่านตามพื้นของทำนองสามัญแต่ใช้เสียงเออน ระบายกระแสเสียงจากนาสิกในระยะจังหวะให้กังวานยิ่งขึ้น.

ค. ทำนองชั้นเอก อ่านตามพื้นของทำนองสามัญ

แต่ใช้เสียงด้วยกระบวนเอื้อนต่าง ๆ ระบายกระแสเสียงจากนาสิกและคอในระยะจังหวะให้กังวานยิ่งขึ้น.

๗. ทำนองเสนาะอ่านฉันท์นั้น ยังจะต้องระวังอ่านให้ถูกต้องตามสำนวนเนื้อเรื่องของบทกวี ซึ่งท่านจัดไว้เป็น ๔ คือ สำนวนเสาวรจจนีย์ คือกล่าวโลมให้ไพเราะให้ชื่นชมยินดี สำนวนนารีปราโมทย์ คือกล่าวเกี้ยวพาราสีให้ยั่วยวน สำนวนพิโรธวาทัง คือกล่าวดุดันตัดพ้อต่อว่าให้น่าโกรธ และสำนวนสัลลาปังวิสัย คือกล่าวคร่ำครวญและพรรณนา. เมื่ออ่านฉันท์ถึงเนื้อเรื่องสำนวนใดต้องใช้เสียงให้เหมาะแก่รูปสำนวนรูปความด้วย.

ฉะบัง ๑๖

ลักษณะ ฉะบังกำหนด ๑๖ คำเป็นบท ๑ แบ่งออกเป็น ๓ วรรค. คำท้ายวรรคต้นสัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๒. หากว่าแต่งติดต่อกับบท ๑ หรือบทต่อ ๆ ไป, คำท้ายวรรคต้นของบทใหม่สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๓ ของบทแรกเสมอไป.

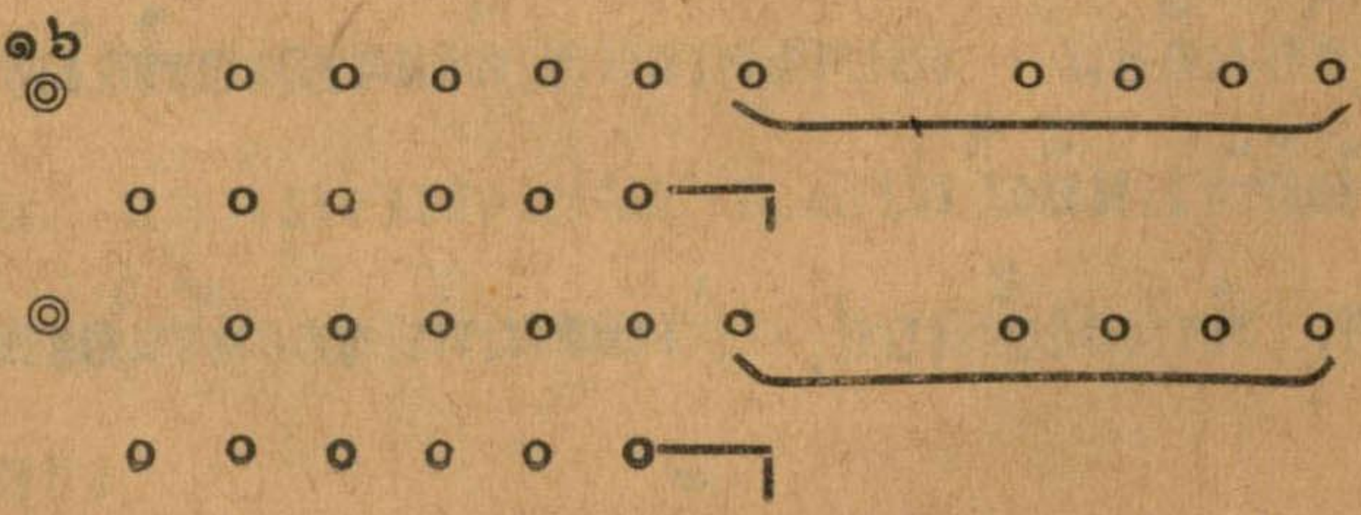

หลักการอ่าน บท ๑ อ่านเป็นระยะครั้งละ ๒ คำทุกๆ วรรคไป. ระยะที่กำหนดนี้ให้หยุดเหมือนใช้เครื่องหมาย , จุลภาคใช้เสียงทุ้ม ; อัฑฒภาคใช้เสียงทุ้มเจือก้อง . มหัพภาคใช้เสียงทุ้มเจือก้องและเออนลง.

๑๖ ◎ o o, o o, o o; o o, o o;
o o, o o, o o.
◎ o o, o o, o o; o o, o o;
o o, o o, o o.

ตัวอย่าง

๑๖ ◎ ไว้ปาก, ไว้วากย์, วาที; ไว้วงศ์, กวี;
ไว้เกียรติ์, และไว้, นามกร.
◎ ไว้เฉลิม, เสริมศรี, พระนคร; คือพิท, ยาภรณ์;
พิเศษ, ประดับ, ดูงาม.

(คัดจากสามัคคีเภทคำฉันท์)

ไว้ปาก— อ่านเป็นสองคำ. ปาก เสียงทุ้ม
ไว้วากย์— อ่านเป็นสองคำ. วากย์ เสียงทุ้ม
วาที— อ่านเป็นสองคำ. ที เสียงทุ้มเจือก้อง
ไว้วงศ์— อ่านเป็นสองคำ. วงศ์ เสียงทุ้ม
กวี— อ่านเป็นสองคำ. วี เสียงทุ้มเจือก้อง
ไว้เกียรติ์—อ่านเป็นสองคำ. เกียรติ์ เสียงทุ้ม

และไว้—อ่านเป็นสองคำ. ไว้ เสียงทุ้ม
นามกร—อ่านเป็นสองคำ. กร เสียงทุ้มเจือก้องท้อดลง.
ไว้เฉลิม, เสริมศรี, พระนคร—อ่านเหมือนบทแรก
แต่ นคร—อ่านเสียงทุ้มเจือก้องเออนให้รับกับ กร

---

๑๖ ◎ กษัตริย์พราหมณ์, แพศย์ศูทร, ทั้งหลาย;
ต่างมา, เรียงราย; ระยอบ, บังคม, เทวัญ.
◎ ต่างคน,ปลื้มเปรม,เกษมสันต์, ต่างคอย, เงี่ยกรรณ;
เพื่อฟัง, พระเทว. บัญชา.
◎ จังธรร, มเทพ, นาถา; ตรัสเผย, พจนา;
เพื่อแนะ, ทำนอง, คลองธรรม.

(จากหนังสือธรรมาธรรมะสงคราม พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ ๖)

---

๑๖ ◎ สรวมชีพ, กรมนุชิต, ชิโนรส; สืบศรี, สุคต;
ขัตติ, ยวงศ์, ทรงนาม.
◎ สถิต, พระเชตุ, พนาราม; เล็งเลิศ, ในสยาม;
พิภพ, อโยธ, ยาศรี.

◎ ผิว์พระ, มลายชนม์, ดลกษัย; จักตาม, ตายไป;
แม้รอด, จักรอด, อยู่ยืน.

◎ รองบาท, นฤเบศร์, เสด็จคืน; ครองภพ, พ้นผืน;
พิบัติ, พิบูล, พูนเกษม.

◎ เสวยสวัสดิ์, สุขี, ปรีดิ์เปรม; ในคฤ, หาสน์เหม;
พิมาน, พิมล, มนทิร์.

(คัดจากหนังสือสมุทโฆษคำฉันท์ น่า ๒๓๒ หนังสือพระมหาราชครู
สมเด็จพระนารายณ์ และกรมพระปรมานุชิตชิโนรสนิพนธ์ พิมพ์เมื่อพ.ศ.๒๔๖๙)

สุรางคณางค์ ๒๘

ลักษณะ สุรางคณางค์กำหนด ๒๘ คำเป็นบท ๑ แบ่งออกเป็น ๗ วรรค. คำท้ายวรรคที่ ๑ สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๒; คำท้ายวรรคที่ ๓ สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๕—๖. หากจะแต่งติดต่อกับบท ๑ หรือบทต่อ ๆ ไป, คำท้ายวรรคที่ ๓ ของบทใหม่สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๗ ของบทแรกเสมอไป.

๒๘

หลักการอ่าน บท ๑ อ่านเป็นระยะครั้งละ ๒ คำทุกๆ วรรคไป. ระยะที่กำหนดนี้ก็ให้หยุดเหมือนใช้เครื่องหมาย , จุลภาคใช้เสียง ทุ้ม ; อัฑฒภาคใช้เสียงทุ้มเจือก้อง . มหัพภาคใช้เสียงทุ้มเจือก้องและเอื่อนลง.

๒๘

◎ o o, o o; o o, o o; o o, o o;
o o, o o; o o, o o; o o, o o;
o o, o o.

◎ o o, o o; o o, o o; o o, o o;
o o, o o; o o, o o; o o, o o;
o o, o o.

ตัวอย่าง

๒๘ ◎ คิริ, เมขล์สาร; เทพค, ชาธาร; ดุเดือด, เดชา;
ซับมัน, ส่ายเศียร; เวียนว่าย, พาลา; เริงร้อง, ก้องกา;
หลห้าว, หวั่นไหว.

◎ เทียบกับ, ทีเกย; ยกงา, ยืนเงย; รู้สั่ง, รับไส;
คอยพระ, ยามาร; ฮึกหาญ, ง่านใจ; หมายชิง, มาดชัย;
ผจญ, ผจัญ.

(คัดจากมารวิชัยคำฉันท์)

◎ บพิตร, อชา; ตสัต, ตุรา; ชะรัฏ, ฐะไกร;
สดับ, ณสาสน์; พระราช, หทัย; ธปริ์, ดิใด;
บเปรียบ, บปาน.

◎ พระเผย,ประภาษ; กะมุข, อมาตย์; บดี, ประธาน;
ตระเตรียม, สกล; พหล, ทหาร; สมรร, ถะชาญ;
ประดัง, ประดา.

(คัดจากสามัคคีเภทคำฉันท์)

อินทรวิเชียรฉันท์ ๑๑

ลักษณะ อินทรวิเชียรฉันท์กำหนด ๑๑ คำเป็นบาท ๑ และ ๒ บาทเป็นบท ๑; แบ่งออกเป็น ๔ วรรค. คำท้ายวรรคที่ ๒ สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๓. หากจะแต่งติดต่อกันบท ๑ หรือบทต่อ ๆ ไป, คำท้ายวรรคที่ ๒ ของบทใหม่สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๔ ของบทแรกเสมอไป.

๑๑
◎ o o * o o * * o * o o
o o * o o * * o * o o
◎ o o * o o * * o * o o
o o * o o * * o * o o

หลักการอ่าน วรรคที่ ๑ อ่าน ๒ คำระยะหนึ่ง และ ๓ คำระยะหนึ่ง; วรรคที่ ๒ อ่านระยะละ ๓ คำ. ระยะที่

กำหนดนี้ให้หยุดเหมือนใช้เครื่องหมาย , เสียงทุ้ม ; เสียงทุ้มเจือก้อง . เสียงทุ้มก้องและเออน.

๑๑

◎ o o, * o o; * * o, * o o;

o o, * o o; * * o, * o o.

◎ o o, * o o; * * o, * o o;

o o, * o o; * * o, * o o.

ตัวอย่าง

◎ กฤษฎาญ, ชุลีน้อม; ศิระกราบ, สุเบญจางค์;
แทบบาง, สุบาทางค์; บทรัช, ชเจษฎา.

◎ แห่งอง, คขติโย; รสนา, ถนาถา;
บีนเกล้า, อยุธยา; บุรีรม, ยกรุงไกร.

◎ เป็นที่, พำนักนิตย์; ชคสัต, วสบสมัย;
พระเด, ชภูวไนย; วรกฤษ, ฎิโอพาร.

กฤษฎาญ— อ่านเป็นสองคำ.

กฤษ กับ ษะ อ่านเร็ว ฎาญ เสียงทุ้ม

ชุลีน้อม— อ่านเป็นสามคำ. น้อม เสียงทุ้มเจือก้อง

ศิระกราบ— อ่านเป็นสามคำ. กราบ เสียงทุ้ม

สุเบญจางค์—อ่านเป็นสามคำ. จางค์ เสียงทุ้มเจือก้อง

แทบบาง— อ่านเป็นสองคำ. บาง เสียงทุ้ม

สุบาทางค์— อ่านเป็นสามคำ. ทางค์ เสียงทุ้มเจือก้อง

บทรัช—อ่านเป็นสามคำ. รัช เสียงทุ้ม

ชเจษฎา—อ่านเป็นสามคำ. เจษ อ่านออกเสียง ษะ ฎา เสียงทุ้มเจือก้องและทอด

◎ แห่งอง, คขัติโย; รสนาถ, นาถา;--อ่านเหมือนกับจังหวะที่กล่าวมาแล้ว เว้นแต่คำว่า ถา ซึ่งพ้นเสียงเป็นสูง จะต้องคอยผ่อนเสียงให้เบารับกับ ฎา ในบทแรกซึ่งทอดลงไว้ วิธีผ่อนก็เอื้อนเสียงเสียก่อนแล้วจึงออกเสียง ถา.

---

๑๑ พุทธา,ธิวาสวัด; พระศรีรัต,นมนทีร์;
สถิตพุทธ,มณีมี; สิริเลิศ,มลังเมลือง.
◎ เป็นปู,ชนียวัต; ฤจรัส,เจริญเรือง;
คู่หล้า,เฉลิมเมือง; สุขวัฒน์,พิพัฒน์ผล.

(จาก คำฉันท์กล่อมพระเสวตรวชิรพาหะ หน้า ๑๕)

---

๑๑ ถึงแม้,อธรรมข่ม; ข่อารมณ์,ให้มทุกข์;
ลงท้าย,เมื่อหมดยุค; ก็จะได้,เกษมศานต์.
◎ ถือธรร,มะผ่องใส; จึงจะได้,เป็นสุขสราญ;
ถือธรร,มะเที่ยงนาน; ก็จะได้,ไปสู่สวรรค์.

(จาก ธรรมาธรรมะสงคราม หน้า ๒๕)

๑๑ ◎ สิ่งของ,ตระเตรียมมง; คลจง,สนุกใจ;
กลับทุก,ขะทั่วไป; อปมัง,คลามา.
◎ หมายมุ่ง,บำเทิงปรี; ดิวิวา,หะอาวาห์;
กลับโศก,วิโยคอา; ลยเศร้า,สลดลาน.
◎ ดนตรี,จะขับรำ; กระทำเอิก,เริกงาน;
กลับเป็น,ประโคมขาน; ศพแห่,ละห้อยเสียง.
◎ มาลัย,จะนำกลิ่น; รสะริน,ระรายเรียง;
กลับโรย,อศุภเคียง; สุวคนธ์,ระคายสี.
◎ นักพรต,นิมนต์มา; จะวิวา,หะปรีดิ์;
กลับมา,นำศพผี; ประจุสู่,สุสานสัณฑ์.

(จาก โรโมยุเลียตคำฉันท์ ในเสนาศึกษา เล่ม ๕ ตอน ๑๐ หน้า ๑๐๗๖)

---

๑๑ ◎ พิกุล,และบุนนาค; และอโศก,สุรภี;
ไพโดร,ลำดวนมี; มะลิวัลลิ์,วิไลวรรณ์.
◎ กฤษณา,กระวานการ; บูรกูร,กระเหนียดกรร;
บูรแกม,กำคูนคันธ์; รสจวง,กำจรมา.

(จาก สมุทโฆษคำฉันท์ หน้า ๑๖๔ สำนวนพระราชนิพนธ์ สมเด็จพระนารายณ์)

ฉันท์ ๑๑ อันจะกล่าวลักษณะต่อไปนี้ ก็มีวิธีอ่านเช่นเดียวกับอินทรวิเชียรฉันท์ ๑๑ ผิดกันตรงวางจังหวะบ้างบางแห่งเท่านั้น ได้ยกตัวอย่างไว้ดังต่อไปนี้

อุปชาติฉันท์ ๑๑

* ๐, * ๐ ๐; * * ๐, * ๐ ๐;
๐ ๐, * ๐ ๐; * * ๐, * ๐ ๐.
๐ ๐, * ๐ ๐; * * ๐, * ๐ ๐;
* ๐, * ๐ ๐; * * ๐, * ๐ ๐.

ประกอบ,ทุภาษิต; จตุพิ,ธบรรหาร;
แห่งเห,ตุบันดาล; ทุจริต,วจีแถลง.
คือ อรร,ถปราศรัย; กิจใน,อดีตแสดง;
ขณะวาน,ก็จัดแจง; อดิเร,กโภชา.

อุเปนทวิเชียรฉันท์ ๑๑

* ๐, * ๐ ๐; * * ๐, * ๐ ๐;
* ๐, * ๐ ๐; * * ๐, * ๐ ๐.

ทุมิตร,บ ควรสมา; คมะมี,ก็สี่พรรค์;
สุมิตร,และควรสัน; ถวเสพย์,ก็สี่สม.

สาลินีฉันท์ ๑๑

๐ ๐, ๐ ๐ ๐; * ๐ ๐, * ๐ ๐;
๐ ๐, ๐ ๐ ๐; * ๐ ๐, * ๐ ๐.

๑๑ ◎ คือเป็น, ที่พึ่งพัก; พิทักษ์เมื่อ, ประมาทตน;
ห่อนทิ้ง, ทำงนขวน; และคุ้มภัย, บให้พาน.

อุปัฏฐิตาฉันท์ ๑๑

๑๑ ◎ ๐ ๐, * * ๐; * * ๐, * ๐ ๐;
๐ ๐, * * ๐; * * ๐, * ๐ ๐.

๑๑ ◎ หนึ่งมิตร, นิจนาม; กรคือ, บีปาสา;
เสพเม, รยนา; นุประเภท, สุราบาน.

วสันตติลกฉันท์ ๑๔

ลักษณะ วสันตติลกฉันท์กำหนด ๑๔ คำเป็นบาท ๑ และ ๒ บาทเป็นบท แบ่งออกเป็น ๔ วรรค. คำท้ายวรรคที่ ๒ สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๓ หากจะแต่งติดต่อกบท ๑ หรือบทต่อ ๆ ไป, คำท้ายวรรคที่ ๒ ของบทใหม่สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๔ ของบทแรกเสมอไป.

๑๔ ◎ ๐ ๐ * ๐ * * * ๐ * * ๐ * * ๐
๐ ๐ * ๐ * * * ๐ * * ๐ * * ๐
◎ ๐ ๐ * ๐ * * * ๐ * * ๐ * * ๐
๐ ๐ * ๐ * * * ๐ * * ๐ * * ๐

หลักการอ่าน วรรคที่ ๑ อ่าน ๒ คำระยะหนึ่งอก ๒

คำระยะหนึ่ง และอีก ๔ คำระยะหนึ่ง; วรรคที่ ๒ อ่านระยะละ ๓ คำ. ระยะที่กำหนดให้นี้ก็ให้หยุดเหมือนใช้เครื่องหมาย , เสียงทุ้ม ; เสียงทุ้มเจือก้อง . เสียงทุ้มก้องและเอื้อน

๑๔
◎ o o, * o, * * * o; * * o, * o o;
o o, * o, * * * o; * * o, * o o.
◎ o o, * o, * * * o; * * o, * o o;
o o, * o, * * * o; * * o, * o o.

ตัวอย่าง

๑๔ ◎ ปางเสด็จ,ประพาส,วนะวนานต์; ศิขริน,ทรโจษจรร;
พฤกษา, วลี, วิวิธพรรณ์; นุประดับ, ประดาษเดียร.
◎ ช่อช้อย, ระเบียบ, กลประกิต; นุประกอบ, ประดับเขียน;
บานแบ่ง, สุมา, ลยะระเมียร; นุประนม, ประนังถวาย.
◎ ใบบัตร, ตระการ, กลประดับ; และชรออ, ชรอุ่มหมาย;
คือเศว, ตฉัตร, บวรราย; รัตนกั้ง, กำบังสูรย์.

หมายเหตุ อ่านและใช้ทำนองเช่นเดียวกับอินทรวิเชียรฉันท์ ๑๑

---

๑๔ ◎ ปัญญา, คะเน, มนุษยยาก; เพราะบ่รู้, จะหยั่งยล;
หญิงชาย, อุบาย, กมลกล; ผิวยาก, จะหยั่งกัน.

◎ ผู้ใหญ่, และเด็ก, ดรุณมัช; ณิมพรร, ษสบสรรพ์;
บัญญา, วิชา, สรณะอัน; จิตคิด, ก็คงมี.

(คัดจาก เวนิสวาณิชคำฉันท์ หลวงธรรมาภิมณฑ์ ประพันธ์)

---

๑๔ ◎ มารดา, บิดา, กรุณทา; รกมา, เจริญวัย;
ให้นม, ประโลม, ยุวพิไร; พจกล่อม, ถนอมขวัญ.
◎ อุ้มแอบ, อุรา, กรตระกอง; ก็ประคอง, นิยมกัน;
เย้าหยอก, พะยัก, มุขจำนรรจ์; ยุวยิ้ม, ก็ยวนใจ.
◎ เลี้ยงดู, พิทัก, ษนิจเฝ้า; มนะเอา, ระวังระไว;
ให้เพลิน, เจริญ, จิตะดนัย; คุณยิ่ง, นิยมทวี.
◎ อันคุณ, ชะไม, บีตุและมา; ดรมาก, ประมาณมี;
ดินฟ้า, จะเปรียบ, คุณพิรีย์; ก็มิล้ำ, พระคุณสม.

(จาก อุบาสกคำฉันท์ ศัพท์ไทย เล่ม ๔ ตอน ๕ หน้า ๘๖๒)

---

๑๔ ◎ เลขา, อิศว, รบดีศัก; ดิธำรง, คตรีศูล;
เสด็จเหนือ, มหา, พฤษภบูรณ์; พิริย์ภา, พเรืองฤทธิ์.
◎ พานา, ธิดา, ก็บมิดู; ดุรเดือด, รัญจวนจิตต์;
ว่าพี่, มิใช่, นฤบพิตร; อันมาลอบ, มาโลมศรี.

---

๑๔ ◎ ชมเดช, พระศรี, พระอนิรุท; ธอุษา, คือเยาวมาลย์;
เสวยสุ, ขแสน, สุรสำราญ; สุขเสพ, ยสมสอง.

◎ เกษมกษัตริย์,เกษม,พิภพเรือง; เกษมสุ,ขเปรมปอง;
เปรมปรีดิ์,นฤ,บดีตระกอง; กรกุ,ชมีนกาม.

(จาก อนิรุทธคำฉันท์ หน้า ๙๗ นิพนธ์ของ ศรีปราชญ์)

โตฎกฉันท์ ๑๒

ลักษณะ โตฎกฉันท์กำหนด ๑๒ คำเป็นบาท ๑ และ ๒ บาทเป็นบท ๑; แบ่งออกเป็น ๔ วรรค. คำท้ายวรรคที่ ๑ สัมผัสกับคำที่ ๓ วรรคที่ ๒; และคำท้ายวรรคที่ ๒ สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๓. หากจะแต่งติดต่ออีกบท ๑ หรือบทต่อ ๆ ไป, คำท้ายวรรคที่ ๒ ของบทใหม่สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๔ ของบทแรกเสมอไป.

๑๒
◎ * * o * * o * * o * * o
* * o * * o * * o * * o
◎ * * o * * o * * o * * o
* * o * * o * * o * * o

หลักการอ่าน บท ๑ อ่านเป็นระยะครั้งละ ๓ คำ ทุก ๆ วรรคไป. ระยะที่กำหนดนี้ก็ให้หยุดเหมือนใช้ , เสียงทุ้ม ; เสียงทุ้มเจือกอง . เสียงทุ้มกังวานเจือเอื้อน

๑๒
◎ * * o, * * o; * * o, * * o;
* * o, * * o; * * o, * * o.

◎ * * o, * * o; * * o, * * o;

* * o, * * o; * * o, * * o.

ตัวอย่าง

๑๒
◎ วรเด, ชผริต; วรสิท, ธิพิศาล;
วรฤท, ธิกราญ; รณรง, ควิชัย.
◉ วรเกียร, ติตะโป; บวโร, สุประไพ;
วรอง, ควิไล; *ยิวิลา, สประภา.
◎ วรคุ, ณธเรศ; สุวิเศ, ษชยา;
วรวิษ, ณุมหา; จตุภุ, ชมหันต์.

๑๒
◎ คุรุสม, มุติโต; ฏกโส, ภณปรี;
ดิมนั, สกระวี; วิยชวน, วจนา.
◎ กลฉัน, ทนิเทศ; ก็พิเศ, ษสุภา;
ษิตสุน, ทรปรา; มุทจิต, ตวิจารณ์.

(คัดจาก วรรณพฤติ คำฉันท์)

๑๒
◎ อิลราช, จรล่า; มฤคา, บมิแคลง;
ลุสถาน, ศิวแปลง; ดนุแปลก, นยนา.
◎ บมิเป็น, อิลราช; วิปลา, สอิลา;
คณะราช, บริพา; รประดา, จรดล.

---

* วิไลย=วิไล

◎ มละเพ, ศบุรุษ; ดำริสุด, จะพิกล;
ยลแล้ว, ก็ฉงน; เอะประหลาด, ละซิเรา.
◎ อิลเหลือ, จะตระหนก; มนะหนัก, บมิเบา;
กระอุแด, ดุจเอา; สุรอัด, คนิลน.

(จากอิลราชคำฉันท์หน้า ๑๒ พระยาศรีสุนทรโวหาร_ผัน สาลักษณ์_ประพันธ์)

ฉันท์ ๑๒ ชะนิดอื่น ๆ ก็อนุโลมอ่านละม้ายคล้ายคล้ายกับโตฎกฉันท์เหมือนกัน จะยกลักษณะและหลักการอ่านไว้ดังต่อไปนี้

วังสัฏฐีฉันท์ ๑๒

๑๒
◎ * o, * o o; * * o, * o * o;
* o, * o o; * * o, * o * o.

๑๒
◎ อนึ่ง, และสัตว์มี; ชีวะจิ, รฐิติกาล;
บแผ้ว, บพ้องพาน; ภยอาจ, พินาศชนม์.

กมลฉันท์ ๑๒

๑๒
◎ * * o, * o o; * * o, * o o;
* * o, * o o; * * o, * o o.

๑๒
◎ กลกล่าว, สุภาษิต; ทุจริต, วจีศูนย์;
พจนา, นุกูลพูน; ศุภสัย, ตยาสาร.

ภุชงคประยาตฉันท์ ๑๒

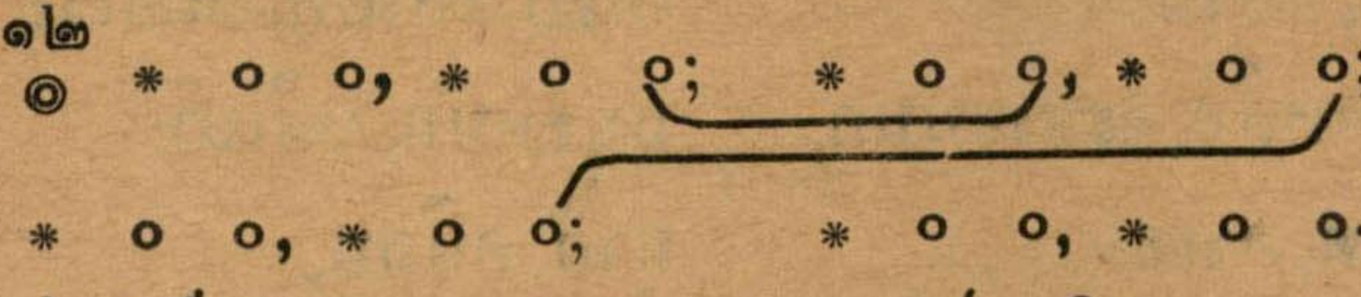

๑๒ ◎ * o o, * o o; * o o, * o o;
* o o, * o o; * o o, * o o.

๑๒ ◎ วิธีฉัน, ทบรรจง; ภุชงค์ชาติ, ประยาตขนาน;
ฉะบับแบบ, บุราณกาล; ประกิจกล, นิพนธ์กลอน.

อินทวงศ์ฉันท์ ๑๒

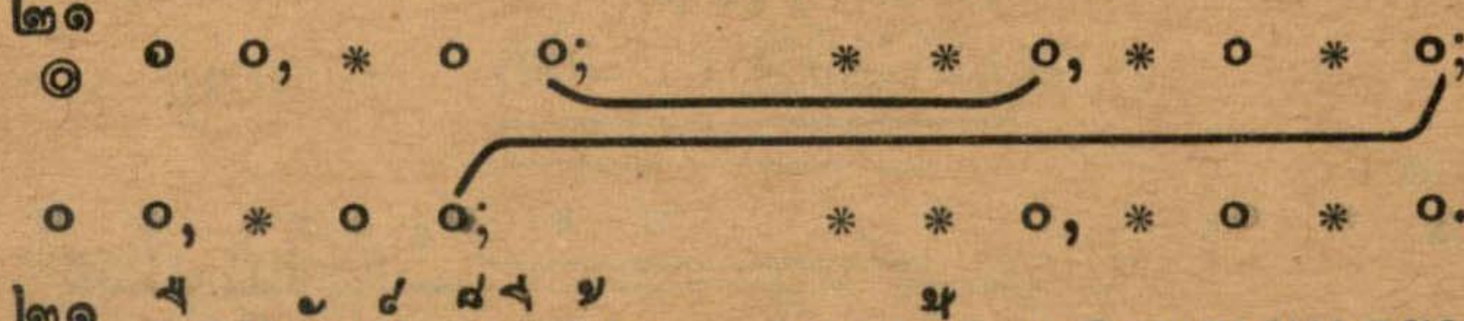

๒๑ ◎ o o, * o o; * * o, * o * o;
o o, * o o; * * o, * o * o.

๒๑ ◎ คือทรัพย์, ก็มีเจ้า; ธนะเผ้า, และขวายและขวน
ปกครอง, ณของตน; บมิวาย, ระไวระวัง.

สัททุลวิกกีฬิตฉันท์ ๑๙

ลักษณะ สัททุลวิกกีฬิตฉันท์กำหนด ๑๙ คำเป็น บท ๑; แบ่งออกเป็น ๓ วรรค. คำท้ายวรรคที่ ๑ สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๒. หากจะแต่งติดต่ออีกบท ๑ หรือบทต่อ ๆ ไป, คำท้ายวรรคที่ ๑ ของบทใหม่สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๙ ของบทแรกเสมอไป.

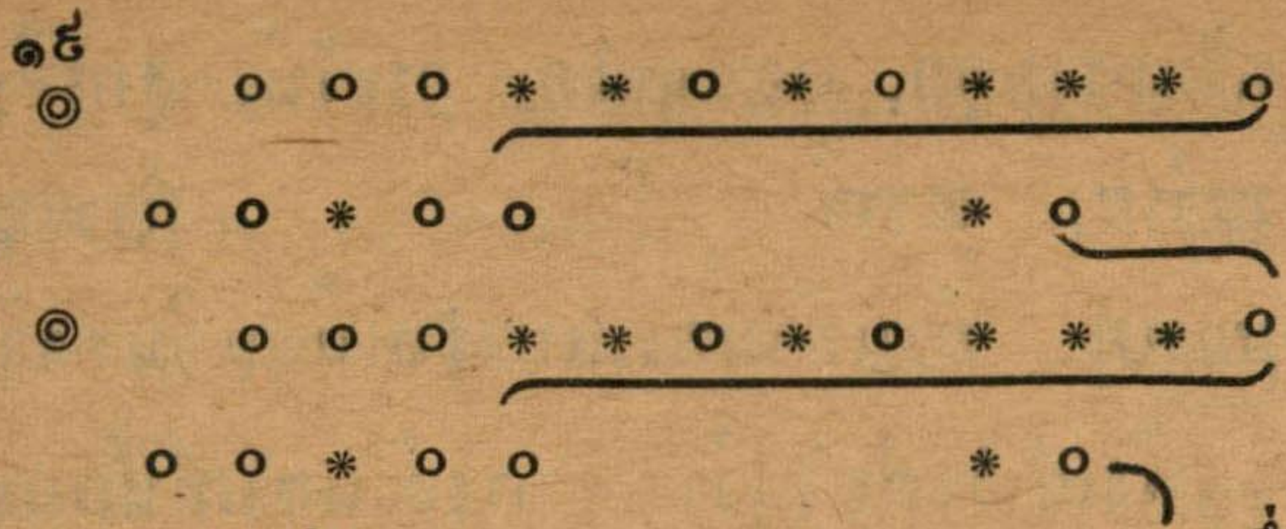

หลักการอ่าน วรรคแรกอ่าน ๓ คำระยะหนึ่งอีก ๓ คำ ระยะหนึ่งอีก ๒ คำระยะหนึ่งและอีก ๔ คำระยะหนึ่ง; วรรคที่ ๒ อ่าน ๒ คำระยะหนึ่งแล้ว ๓ คำ; วรรคที่ ๓ อ่านฉะเพาะ ๒ คำ. ระยะที่กำหนดนี้อ่านเหมือนใช้ , เสียงทุ้ม ; เสียงทุ้มเจือก้อง . เสียงทุ้มก้องเจือเอือน.

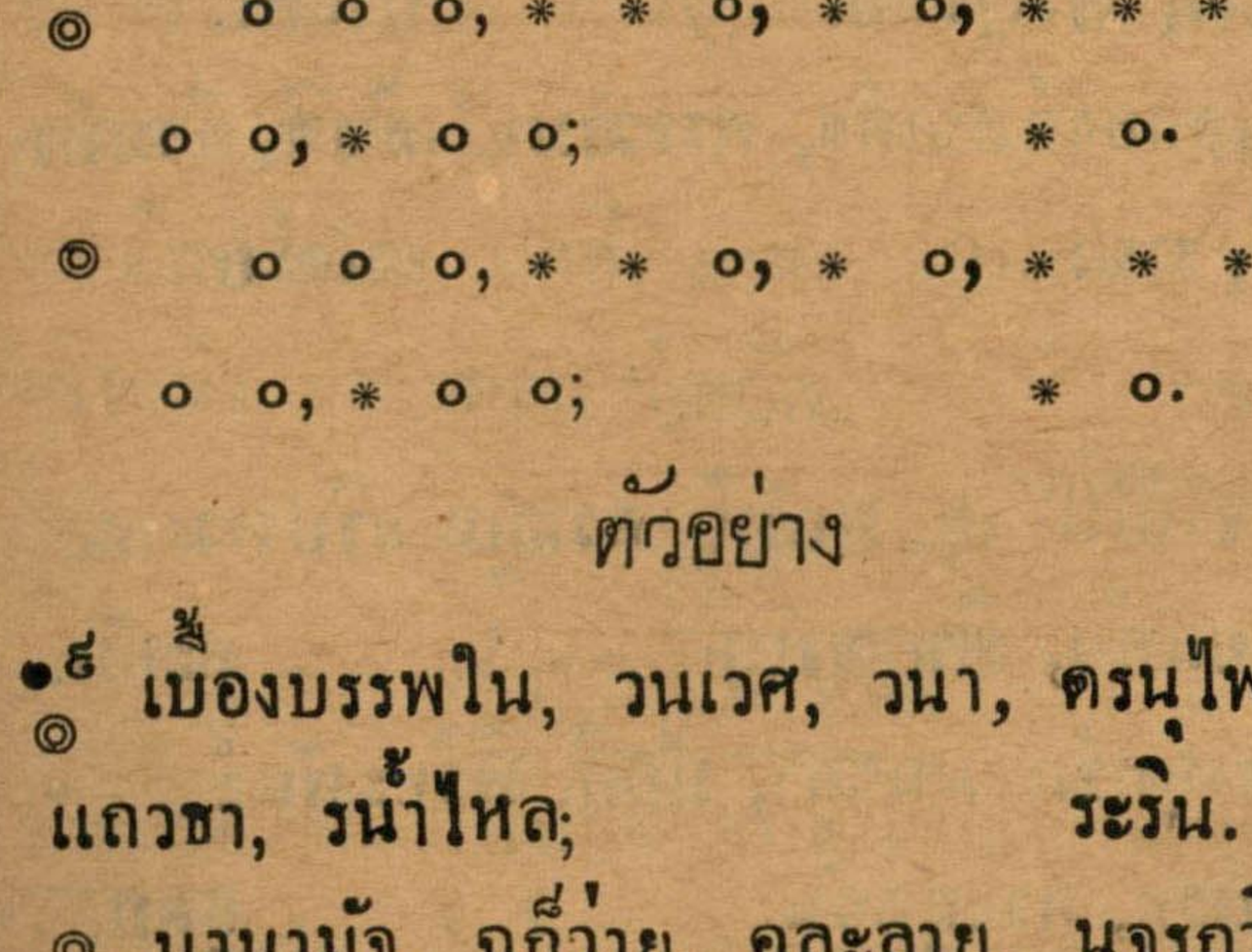

ตัวอย่าง

เบื้องบรรพใน, วนเวศ, วนา, ดรนุไพร;
แถวชา, รน้ำไหล; ระริน.

นานามัจ, ฉก็ว่าย, คละลาย, นุจรถวิล;
แถกสา, ครแลสิน; ธุนอง.

กุ้งกั้งมัง, กรกุม, และกุม, ภิลก็ปอง;
แฝงฟาด, เฉนียนนอง; นที.

◎ กริมกรายดุก, และชะโด, กระโห้, สุกรมี;
แหวกว่าย, ณวารี; สำราญ.

หมายเหตุ อ่านทำนองเสนาะเหมือนอินทรวิเชียร ฉันท์ ๑๑ พึงเข้าใจต่อไปว่า การอ่านฉันท์นั้นแม้จะมีชะนิดต่าง ๆ กัน ทำนองก็ดำเนิรสำเนียงทุ้มเท่ากันเป็นลำดับไป. อนึ่งบทฉันท์ชะนิดต่าง ๆ กันนั้น มีสัมผัสต่อกันท้ายบทและต้นบทของชะนิดฉันท์ ในเมื่อเข้าเป็นเรื่องเดียวกัน เช่นตัวอย่างฉันท์ท้ายเรื่องนี้คือ

๑๙ ◎ ปกเกล้าเกลี่ย, สุขสัน, ติสำ, พสกใน;
ดำเนิร, เจริญไทย; ประดา.
๒๑ ◎ เอกองค์สมเด็จ, พระรามา; ธิบดี, ธิรมหา;
จักริ, ราชา; กษัตรีย์.

ตัวอย่าง

๑๙ ◎ จงเป็นเหตุ, ผลให้, ตระกูล อริประมาณ;
คลายแค้น, พิฆาตราน; ละกัน.
◎ จงผูกรัก, มนะสา, มัคคี, พิริยะพันธุ์;
ทั่วพรรค, ตระกูลอัน; อุดม.
◎ จงเจริญสรรพ, สิริสุข, พลา, กรนิยม;
ปราศทุกข์, ระทมภัย; มิมี.

(จากโรโมยุเลียดคำฉันท์ในเสนาศึกษา เล่ม ๕ ตอน ๘ หน้า ๘๓๔)

๑๕ ◎ ท่าธารสิน, ธุเกษม, กระแส, ชลคะคึก;
ไหลโลด, คะโครมครึก; ฉะฉาน.
◎ พนพฤกษ์ใน, พนเวศ, พนา, ดรตระการ;
ผลร, สโอฬาร; อุชา.
◎ สำสบสัตว, จัตุบท, ทวิ, บาทคณนา;
สัตว์สัตว์, เสนหา; แก่กัน.
(จากบูรโณวาทคำฉันท์ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖)

---

๑๖ ◎ ควรเคาร, พสดับ, และรับ, บวรวากย์;
โอวาท, นุสาสน์มาก; ประโยชน์.
◎ เจริญอัษฎาง, คิกศีล, สละกา, มปลิโพธ;
อุโบสถ, ก็ปราโมทย์; กระมล.
◎ อีกเบญจาง, คิกศี, ละสัง, วรอจล;
เนืองนิจ, จกาลดล; บขาด.
(คัดจากวรรณพฤติคำฉันท์)

สัทราฉันท์ ๒๑

ลักษณะ สัทราฉันท์กำหนด ๒๑ คำเป็นบท ๑; แบ่งออกเป็น ๔ วรรค. คำท้ายวรรคที่ ๑ สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๒—๓. หากจะแต่งติดต่อกับบท ๑ หรือบทต่อ ๆ ไป, คำท้ายวรรคที่ ๑ ของบทใหม่สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๔ ของบทแรกเสมอไป.

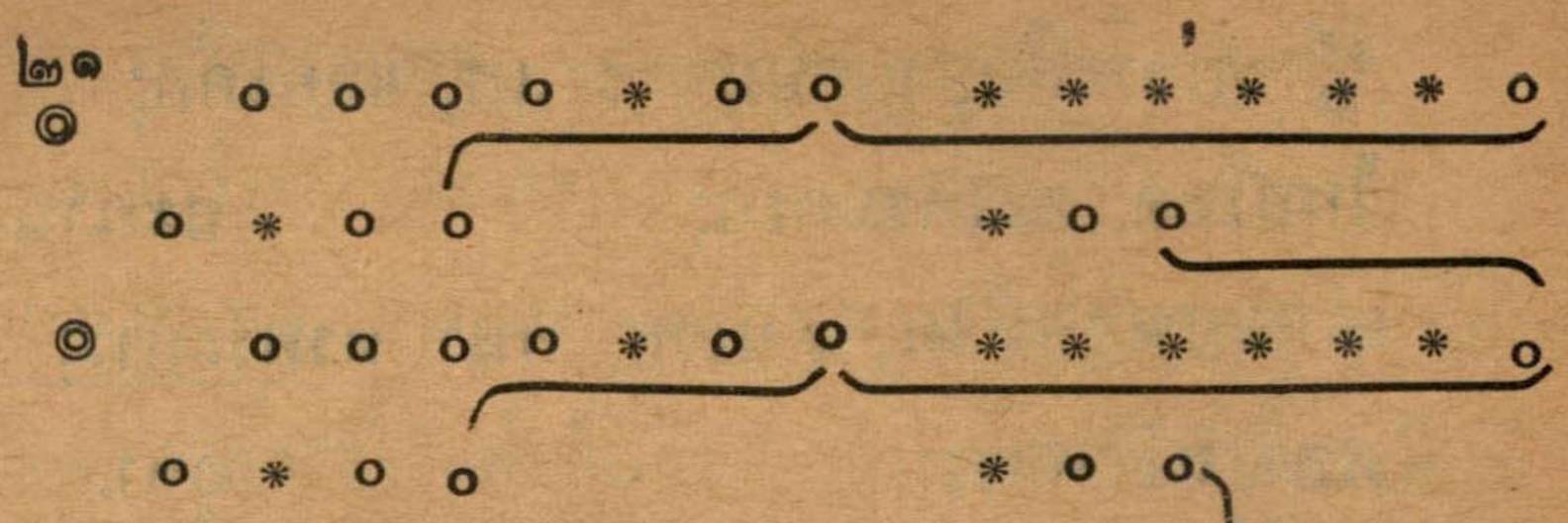

หลักการอ่าน วรรคที่ ๑ อ่าน ๔ คำระยะหนึ่ง ๓ คำอีกระยะหนึ่ง; วรรคที่ ๒ อ่าน ๓ คำระยะหนึ่งอ่านอีก ๔ คำระยะหนึ่ง; วรรคที่ ๓ อ่านระยะละ ๒ คำ; วรรคที่ ๔ อ่านเฉพาะ ๓ คำ. ระยะที่กำหนดนี้อ่านเหมือนใช้ , เสียงทุ้ม ; เสียงทุ้มเจือก้อง . เสียงทุ้มก้องเจือเอื้อน.

๒๑ ◎ o o o o, * o o; * * *, * * * o;
o *, o o; * o o.
◎ o o o o, * o o; * * *, * * * o;
o *, o o; * o o.

ตัวอย่าง

๒๑ ◎ โกมลเดียรดาษ, นทีธาร; ปทุม,กุสุมบาน;
งามตระ, การปาน; ประดับดา.
◎ บัวเผื่อนนิลจงกล, อเนกา; วิวิธ,วิจิตรมา;
รุต, รำพา; ก็หอมขจร.
◎ เพื่องพุ่งเสาวคน, ธเกสร; สกล,คณะภมร;
บินประ, เอี้ยงอร; วะหวิชม.

◎ เผ้าเคล้าเรณู, รร์นรมย์; สวะนะ,สรระงม;
อาบละ, อองฉม; ก็ฉาบจร.

---

๒๑ ◎ ครั้นล่วงสามบี่,ประมาณมา; คณะขั,ติยะประดา;
ลิจฉ, วีรา; ชะทั้งหลาย.
◎ สามัคคีธัม, มะทำลาย; มิตระภิ,ทนะกระจาย;
สรรพ, ะเสื่อมหายน์; ก็เป็นไป.

(จากสามัคคีเภทคำฉันท์ น่า ๓๖)

---

๒๑ ◎ ดาบสปางได้, สดับถาม; ผิวะจะ, พจนตาม;
จริงณ, ยามนี้; มิบังควร.
◎ คงโศกเหลือแสน,พิลาปครวญ; ทุมน, สอุระหวน;
เราจะ, อำยวน; ยุบลลวง.
◎ ดูราราชผอง, อมาตย์ปวง; พหล, พลทะบวง;
ทวยท, หารหลวง; ประลัยลาญ.
◎ โดยพ้องเหตุเหี้ยม,มหันต์หาญ;ฆนศิ,ละปะทะราน;
จงพิ, นาศปราณ; บเหลือหลง.
◎ ตัวท่านพ้นภัย, ไฉนคง; ชิพิต, จิระธำรง;
แฝงพระ, องค์วง; วนาศรม.

(จากอิลราชคำฉันท์ น่า ๑๕)

---

๒๑ ◎ สมเด็จไทธเร,ศผู้ครอง; ภพม, หิดลปอง;
สวามิ, ภักดิ์คลอง; กตัญญู.
◎ กัตเวทีธรรม,ะเชิดชู; สุจริ, ตนิศทู;
รยศ, ในภู; วนัตไตร.
◎ กอบกิจโดยราช, อณาไศรย; บพหิ, พจนไท;
ตรัสค, ดีไข; และสั่งสาร.

(คัดจากวรรณพฤติคำฉันท์)

มาลินีฉันท์ ๑๕

ลักษณะ มาลินีฉันท์กำหนด ๑๕ คำเป็นบท ๑; แบ่งออกเป็น ๓ วรรค. คำท้ายวรรคที่ ๑ สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๒ หากจะแต่งติดต่อกับบท ๑ หรือบทต่อ ๆ ไป, คำท้ายวรรคที่ ๑ ของบทใหม่สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่ ๓ ของบทแรกเสมอไป.

๑๕
◎ * * * * * * * o o o * o o * o o
◎ * * * * * * * o o o * o o * o o

หลักการอ่าน วรรคที่ ๑ อ่าน ๓ คำระยะหนึ่งอีก ๓ คำระยะหนึ่งและอีก ๒ คำระยะหนึ่ง; วรรคที่ ๒ อ่านระยะละ ๒ คำ. วรรคที่ ๓ อ่านฉะเพาะ ๓ คำ. ระยะที่กำหนดนั้นเหมือนใช้ , เสียงทุ้ม ; เสียงทุ้มเจือก้อง . เสียงทุ้มก้องเจือเออน.

๑๕
◎ * * *, * * *, o o; o *, o o; * o o.

◎ * * *, * * *, o o; o *, o o; * o o.

ตัวอย่าง

๑๕ ◎ นิกร, วิหค, มั่วมูล;
ร้องจะ, แจ้วจรูญ; จรุงใจ.

◎ นิกร, วิหค, สบสมัย;
ร้องระ, วังไพร; พนัศสถาน.

◎ นิกร, วิหค, ชื่นบาน;
ชมพระ, สมภาร; ธเสด็จจร.

◎ นิกร, วิหค, ประเอียงอร;
บินณ, อัมพร; ก็ร่อนเรียง.

---

๑๕ ◎ กษณะ,นั้นวร,มัทริทรง;
สุนท,ราวงศ์; กษัตริย์.

◎ ทุกขวิ,ตกวิ,สัญญี;
พันฤ,ดีดี; ดำริใน.

◎ จิตตก,นิษฐละ,อายใจ;
โทษ,เกรงภัย; ละอายบาป.

◎ อมร,นิกร,ยลทราบ;
ตนส,ตรีภาพ; บร้างควร.
◎ ทุจริต,จิตตประ,มาทมวล;
เคลื่อนพระ,องค์อวร; ประจากตัก.

(คัดจาก หนังสือมัทรีคำฉันท์ ฉะบับหอพระสมุด หน้า ๕๒)

---

๑๕ ◎ จะพินิ,จยะค,ดีใด;
เที่ยงณ,บทใน; พระธรรมนูญ.
◎ ละมนะ,อคติ,สี่ศูนย์;
ยุกติ,บาฐบูรณ์; ณคลองธรรม์.

(จาก สามัคคีเภทคำฉันท์ หน้า ๒๘)

---

๑๕ ◎ พระพุธ,กมล,ชื่นชม;
เผยก,ถารม; ภะถามไป.
◎ อนุช,สถิต,แดนใด;
นามส,กุลไฉน; เสนอเรียม.
◎ สมร,อิลก็,อายเหนียม;
นิ่งเส,งี่ยมเจียม; บ่เจรจา.
◎ บมิจะ,วิทุน,วงศา;
เมืองประ,จากมา; มิแจ้งจน.

(จาก อิลราชคำฉันท์ หน้า ๑๗)

อิทิสังฉันท์ ๒๐

ลักษณะ อิทิสังฉันท์ กำหนด ๒๐ คำเป็นบท ๑ แบ่งออกเป็น ๓ วรรค. วรรคที่หนึ่งใช้ ๙ คำ วรรคที่สองใช้ ๘ คำ วรรคที่สามใช้ ๓ คำ, คำท้ายวรรคที่หนึ่งให้สัมผัสกับคำท้ายวรรคที่สอง. หากจะแต่งบทต่อไปให้คำท้ายวรรคที่สามของบทแรกสัมผัสกับคำท้ายวรรคที่หนึ่งบทต่อมาเสมอไป.

๒๐
◎ o * o * o * o * o
* o * o * o * o * o * o o

หลักการอ่าน วรรคที่หนึ่งอ่านตอนแรก ๓ คำตอนต่อไปตอนละ ๒ คำ. วรรคที่สองอ่านระยะละ ๒ คำ. วรรคที่สามอ่านระยะเดียว. ระยะที่กำหนดให้หยุดเหมือนใช้เครื่องหมาย , เสียงทุ้ม ; เสียงทุ้มเจือก้อง . เสียงทุ้มก้องเจือเออน,

๒๐
◎ o * o, * o, * o, * o;
* o, * o, * o, * o; * o o.

๒๐
◎ พึงประพฤ, ติโดย, พระราช, หฤทัย;
บขัด, บข้อง, บคลาด, บไคล; จะหลีกตน.

มาณวกฉันท์ ๙

ลักษณะ มาณวกฉันท์ กำหนดวรรคละ ๔ คำ ๒ วรรคเป็นบาท ๑, ๔ บาทเป็นบท ๑ ใช้ลหุครุและสัมผัสดังแผนต่อไปนี้.

๙ ◎ o * * o ⌒ o * * o ⌒ o * * o ⌒ o * * o
o * * o ⌒ o * * o ⌒ o * * o ⌒ o * * o

หลักการอ่าน อ่านเป็นระยะครั้งละ ๒ คำตลอดทุกวรรคไป ดังเครื่องหมาย , เสียงทุ้ม ; เสียงทุ้มเจือก้อง . เสียงทุ้มก้องเจือเอื้อน.

ตัวอย่าง

๙ หนึ่งธ,นสาร; ดาลจะ,พินาศ; เหตุเพราะ,นิราส;
รัตติ,คระไลย; โจรจะ,กระทำ; กรรมทุ,ษภัย;
ทรัพย์จะ,กษัย; โทรม,นสา.

หมายเหตุ วิชชุมมาลาฉันท์ ๙ กับจิตรปทาฉันท์ ๙ ก็อ่านทำนองเดียวกับมาณวกฉันท์ เพราะเป็นฉันท์หมวดเดียวกัน.

ตัวอย่างอ่าน

คำฉันท์ถวายพระพรชัยมงคล
ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ฉัฏฐีมรัชชกาล

สัททุลลกกีฬิตฉันท์ ๑๙

๑๙ ◎ สรวมชีพข้า, วรพุท, ธเจ้า, คณะสถาน;
สามั, คยาจารย์; จำนง.
◎ ในฤกษ์เฉลิม, วรช, นมา, ยุวะพระมง;
กุฎเกล้า, พระเดชทรง; พระคุณ.
◎ ที่หนึ่งม, กรมาส, ละม้าย, ดิถีอดุลย์;
สมภพ, พระบุญญา; วตาร.
◎ ทั่วทวยราษ, ฎรรมย์, นิยม, อภินิหาร;
ถวายพร, กิดาการ; และนบ.
◎ ตกแต่งเค, หสถาน, ตระการ, มหรสพ;
สมโภช, พระจอมภพ; ดิสัย.
◎ ปกเกล้าเกลี่ย, สุขสัน, ติสำ่า, พสกใน;
ดำเนิร, เจริญไทย; ประดา.

สัทราฉันท์ ๒๑

๒๑ ◎ เอกองค์สมเด็จ, พระรามา; ธิบดี, ธิรมหา;
จักริ, ราชา; กษัตริย์.

◎ เกริกเกียรติ์ปรากฏ, พระเดชพี; ริยพระ, คุณทวี;
เหล่าก, ลีหนี; สยองสยบ.

◎ ครอบครองผองพล, สยามภพ; นรลุ, สุขะสงบ;
รัฏฐประ, ศาสน์สบ; สราญการ.

◎ ไมตรีต่างเทศ, วิเทศฐาน; นิยมะ, ยศสมาน;
ราช, ะสมภาร; สะพรั่งกัน.

◎ สุดสรรเสริญอา, นุภาพสรรพ์; พิพิธะ, พจนะบรร;
ยายต, ลอดฉัน; ไฉนใด.

◎ เพียงศึกษาอา, ทิอรรถใน; ผลอัก, ษรสมัย;
ราชนิ, พนธ์ไทย; คุณาคม.

วสันตติลกฉันท์ ๑๔

๑๔ สมเด็จ, พระฉัฏ, ฐมบพิตร; สุพิสิษฐ์, พิเศษสม;
ยิ่งญาณ, วิจารณ์, ชวะอุดม; ปรอัต, ถภาษา.

◎ อังกฤษ, สฤษดิ์, สุขุมภาพ; พิรทราบ, พระปรีชา;
เบี่ยมปราชญ์, วิชาติ, ปริญะญา; ยุคโลก, นิยมยิน.

◎ สารสัน, สกฤต, บุรพะภาค; พระก็หาก, ผดุงถวิล;
ฮินดู, คดี, นฤบดินทร์; พระก็แจ่ม, กระจ่างใจ.

◎ นานา, วิชา, ประวัติศาสตร์; คณะชาติ, ประเทศใด;
แลรัฏฐ์, ประศา, สนะสมัย; ธสมรร, ถะสบสรรพ์.

๏ กลลักษ, ณะอัก, ษรวิธี; วิกวี, สยามบรรณ์;
ทรงเป็น, ประมุข, คุรุประพันธ์; ธประพน, ธนานา.
๏ ราชา, นุศา, สนะเฉลย; วิชศาส, ตรศึกษา;
แก่ส่ำ, กุมาร, คณะกุมา; ริกยิ่ง, ประโยชน์สาร.

อินทรวิเชียรฉันท์ ๑๑

๑๑ ๏ อาทิ์ราช, นิพนธ์ฉัฏ; ฐมรัช, ชะจอมปราณ;
เทียวเมือง, พระร่วงขาน; วรนล, พระพลเพียร.
๏ กฎหมาย, ระหว่างเทศ; นิติธรรม, สถิตเสถียร;
บ่อเกิด, พระรามเกียร; ติศกุน, ตลาสาร.
๏ สงครา, มบ้อมค่าย; ประชิด, ประชุมชาญ;
เสือป่า, พระปลุกมาน; มนะไทย, และเทศนา.
๏ แสนปม, ละครคำ; กะขอมดำ, ภุดามา;
หัวใจ, นักรบมหา; ตมะเค้า, ละครสอน.
๏ โรโม, และจูเลียด; บทเช็ก, ส์เบียตอน;
ตามใจ, ท่านทำกลอน; ฉะเพาะพาจ, พิลาสไข.
๏ นอกนี้, นิพนธ์ราช; อุปกาศ, พระเกียรติไกร;
เทิดถ้อย, นิทัศน์ใน; ภพบรร, ณวันทนา.

มาลินีฉันท์ ๑๕

๑๕ ๏ คณะคุ, รุณส, ถานสา;
มัค, ะยาจารย์; สมาคม.

◎ สหะม,นสะระ,ลึกสม;

คุณพระ,บรม; ธิราจารย์.

◎ พระกรุ,ณะอนุ,ศาสน์สาร;

คือนิ,ทัศน์จาน; เจริญรัง.

◎ กุลบุ,ตรและธิ,ดายัง;

ยิ่งประ,โยชน์หวัง; วิจารณา.

◎ ปณต,ธุลีพระ,บาทรา;

ชาธิ,ราชสา; มิภักดิ์.

◎ วรพิ,ชยส,วัสดิ์ศรี;

สัจจ,ะวาที; ถวายไท.

โตฎกฉันท์ ๑๒

๑๒ ◎ วรศัก,ดิผริต; วรสิท,ธิพิสัย;

วรฤทธิ์,สุรไกร; วรเด,ชประมวญ.

◎ ณพระไตร,รตนา; ธิสถา,นุอิศวร;

วรพรหม,บริบวรณ์; วรวิษ,ณุนาม.

◎ สุรสิทธิ์,ธรศัก; ดิประจักษ์,กพสาม;

นำวิวั,ฒนความ; ผลมง,คลใด.

◎ ดลฉัฏ,ฐมะองค์; วรมง,กุฎไทย;

ยศชุม,กิติไพ; บุละภา,พวรา;

◎ ชนมา,ยุถวัลย์; สิริวรร,ณประภา;

สุขสาน,ติสถา; พรภาค,พลผอง.

◎ พรใด,พระประสง; คลุจง,สิทธิจอง;

ดุจพร,จตุปอง; สิริภิญ,ญะชโย.

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า คณะสามัคยาจารย์สมาคม

(สำเนา)

ใบอนุญาตให้ใช้แบบเรียน

ฉะบับที่ ๗/๒๓๓

วันที่ ๑๖ เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๑

หนังสือหลักอ่านฉันท์และตัวอย่าง ของรองอำมาตย์เอก ขุนสุนทรภาษิต พิมพ์ครั้งที่ ๓ (สอง) ใน พ.ศ. ๒๔๗๑ กระทรวงธรรมการได้ตรวจเห็นชอบ และอนุญาตให้ใช้ในโรงเรียนของกระทรวงธรรมการแล้ว ในประเภทหนังสือแบบเรียน

(ลงพระนาม) ธานีนิวัต มหาอำมาตย์เอก

เสนาบดีกระทรวงธรรมการ

(ใบอนุญาตนี้ ฉะเพาะคราวพิมพ์คราวหนึ่งๆ)